

Убайым дөнгө-сэртүз аламавай, олоххо активнай

1996 оны бэлгэцэн бичиг 26 дүгээр

СЫРДЫККА ТАЛАҢЫЫ КҮҮҢҮГЭР КӨТӨХТӨРӨН

(СУРУУНААЧЧЫ М. Ф. ДОБОРДУУРАП ТӨРӨӨБҮТЭ 90 СЫЛЫГАР)

Аба дайду Улуу сэринтин тайгас сылларыгэр, ол да кэһинилээри ходаһыннаах 50-иус сылларга сахалыы уусуран литературабыт нинэн-хатан хаалбатыч хавчыһыттар, Россия аба хотун таһымнара биллэр-нөстөр буолуутугар олук уурбуттар, норуот арайгыр-мунулар аугас туарын ситиспиттөр кинизэхтэр ачулар дин санаатахпына суруйааччы Михаил Федосеевич Довордууран айан-үлэлээн ааспыт эйэтэнгэр кетиллэ түһэбин.

Абаган Иннокентий Фомич Попов Чурапчы Бол-
тоготугтар хас да сайын устата Мэхээдэ Догордуу-
раптаабы кытта Дьукаахтаһан олоорбуттарын сылаа-
сымнаабыс тылынан ахтара: «Үөрөөд-хаара суох ки-
һнэхэ сурдзоһин айбыт, суруйбут киһи. Киһи кэм
улахан дьону үөрөхтээһин кэмигэр сылдыан иһэн
ааһар-суруйар буолбута», — диира. Ону поэт, тыл-
баасчыт Феоктист Софронов «Төрөөдүт норуотун ты-
лынан айымньытын М. Ф. Догордуурап кыра эдэ-
дэттэн умсугуйан, этигэр-хааныгар илэриммитэ, уус-
уран тылга абылаппыта. Киһи элбэх ырыалары-го-
йуктары, остуоруйалары, чабырдахтары, олоххону
быллара. Фольклорнай сюжетка олохуран үлэһит-
былааннааба» — диэн «Кыым» хаһыанка суруйааччы 60
сааһын туолуутугар анаабыт «Аһар үлээ абылаппыт
киһи этэ» диэн ыстатыйатыгар бэлиэтээн суруйбута.

X X X

Михаил Федосеевич Додордуурап 1906 снллаахха балаан ыйын 25 күнүгэр Боотуруускай улуунун Болтоно (Иккис Хатылы) нэһилиэгэр төрөөбүт. Аба-та Ньукулай, ийэтэ Даарыйа ыал хамначчыттар этилэр. Ийнэ гимназ оҥолорун үс уолу, икки ный-ны ыалларга биэрэн ниттэрбиттэрэ. Мэхээлэни аба-тын биһиргэ төрөөбүт быраатыгар Федосейга биэр-биттэрэ, кинилэргэ 1928 снллаахха дьэри снлдьы-быт. Азатын аата уларыйбыт төрүөтэ итиннэхэ сы-тар. Онтон, Михаил Федосеевич саха тытын сүмэҕи-нин, кини баай фольклорун этгэр-хаанытар илгэри-ниитигэр Болтоно нэһилиэгэр үөскээбит, ырыалары-наа-тойуунтарынан, сэдэннэринэн-кэлэсэниэринэн, ос-туоруйаһыттарынан биллибит Хотоох (Николай Ор-тоюков), Куолай уола (Петр Петров), Иай Новгоро-дов, Мэхээлэ Винокуров курдук олонхочуттар, бас-тын ырыаһыттар уонна аатырбыт остуоруйаһыт Боскуо Сокольникова сабыдыаллааһыттары дьэн бу-тар. Мэхээлэ от-мас тнэйэ снлдьэн ыллаан сатары-тарын оччоттобу оҥонньоттор-эмээхситтэр «бу уол дойду иччитин көбүтөн» дьэн сөбүлээбэннэ ботугура-лаллара үһү.

Поэт Алексей Бродников М. Ф. Добордуурап эдэр сааһын туһунан өтөрдөөхүтэ субу нурдук бэлэтээ сурунуота: «1924 сыллаахха Болтоного Н. Д. Субурускай тэрийинитинан динбес аһыллыбыта. Онно 12—30 дьэри саастаахтары хомуйан үөрөһүттэрэ С. А. Новгородов «Сурук-бичиг» кинийэтинэн Н. Протодыканов, Н. Осипов, И. Тескин үөрэтииттэрэ Мэхээлэ 18 саастаах уол үс эрэ ый үөрөмүт уонна ылдыан хаалбыт. Онтон ыла оскуота дьонига чугаһаабатаҕа. Сахалыы сии сурукуеү буолуохтаах кини, алфавиттар ыларыйаннаар үтүс моболу көрсүбүтэ. Калли үө

сыһыаннааба. Партия чилинэ этэ, 1935 сыллаахха уобаластаагы партийнай конференцияда кыттыбыта. Ийэтигэр ураты кыһамныылаахтык, истогник сыһыаннаһара. Дьээтигэр төһө да сылдыар амалдык хонор хоһоно курдук костон ааспытын иһин ийэтигэр үлэтин-хамнаһын, хайа сиртэн түгү бултаабытын туһунан сибидии сэхэрттире. Бэйэтэ булт дьэн баран мунукука ытаабыт киһи этэ. Туолбут сайылыына олордохтугуна, Хаамыһа күөлүттэн 5 хааһы өлөрөт адалбыта. Ийэбит иһки кыһын, сарыкта баран өл-бүт убайбыт үс оҕотун. Кэбээһигэ баран суорума сүүллэммит убайдаах сыһыныт үс оҕотун мунууан алааһыгар ыал буолан олороро. Убайбыт аһин Чурапчыга саас өрөбүлүгэр аһылыы, куэтуу тахсара. Сүбүөтэ түүн хойут кэлээт дурда өгөстөн, моһууу аһыһынан сытан баран бенидиэнник сарсыарда эрдэ Чурапчылыыра Үнөү сатыы сылдыра. Күһүнү таритатан дьонун кытта куобахтыы тахсара. Соро-бор бинигини, оҕолору, ол сиргэ кэлэрин дьэн бат дуура. Оччобуна куобах үүрэн юһэһэ иһилин-үстүү өлүү куобахтаах дьээтитигэр кэлэбит туска үөрүү этэ.

Убайым оловун саналтахына, того эрз харахпар наар эргийз тулар келүөнө нөстөр. Чахчыга да он нук эгэ, эргиччи үлэ да үлэ, биер өрөбүл, эгэ уол луска маина дуу... Сут-турган, көһөрүү мара-аһына та барыта киһи үрдүгүн барыттаро. Туруу үрдүгү, чыкка киһи буолан билигин киһи-хара олортоото-ро, бэйэ-көһүннүн нэһэллэ сымдар үтүө-маһы олову олордобо. Сир үрдүгэр баар-суога 43 сыт олорбут механизатор убайым сырдык аатыгар нө-рүөн нөргүйэбин.

В. МАКАРОВА.

реда суоһуттан мунатыйыра, нууччалыы билиэтиттэн абатыыра. Дьукбэска үөрэмэрин саҥана аарыаһын — кинигэ, суруйуодун кумааһы суоһа. Махсадэни ту- лалыһыр аһа, аһылаа бэйэтэ сурукут онорбута.

Михаил Федосеевич общественная олово, дьонно-сэргэе бидэниг хандаа саваданаа тэй? 1925 сэлдэн савадаан Мэхэжэ нэһилмэтэр улахан дьону үэрэхтээһинигэ, ырааа олох иһин өхсүһүүсэ, дьыанн хөтөнтөн араарыыга интэһимнайдыа кыттыбыта биллэр. Онтон 1925—1929 сс. сельсовет исполкомун секретарынан, кэллн исполком председателин сулбууааччынан сэлдыбыт. 1929 сымлаахха колхозу тэрийсэбит, бэйэстэ өлүү чидэлн буолар, комсомолга киирэр. Табаарыстыыаны тэрийсэ, сир түһэтигэр уоттаахтык-төлөнөөхтүү тал атэрин мин ийэм Анна Никитична Погова күн бэбэһэмгэ курдук өйдүүр. Биир сым Суугулаагыга дьонунуун дьукаах олорбуг буолан кииног билэрэ үһү. Кииникэи нэргэниа Мааһаны (Христофор Кривошапкин кыһын) ылан кииһара буолбута, ол кииннэ олодор-дьаһагар табыллыбакка сымдыаахтаабыта, дьонно-сэргэе зйэлээх, туох даҕаны куһаҕаны онорботох ыаллар этилэр. М. Ф. Додордууарл туһунан итиннээ маарыгынмыр ахтылылары суруулааччы доҕотторо Феоктист Софронов, Алексей Бродников нэһиир буолаллара.

Отугус сыйлардаахха Михаил Додордуурап көрсөндөгү уонна оччотообу олох албын-көлдүүн өрүттэрин саралтыыр сытыы тыллаах-өстөх фельетонист быһыытынан билиибигэ-көстүбүтэ. Ону таһынан хоһоонньут этэ. Миша Бадаарыскай диэн аатынан илин баттыра Бастагы хоһооно «Тимир ууһа» диэн «Кыым» хаһыат 1932 сыл алтыныы 16 күнүнээҕи нүөмэригэр бачээттаммыта. Ити кэмнээҕи Чурапчы оройуонун хаһыатыгар «Социализм суолугар» «Чурапчы» диэн поэмачын ылан дахтаахына кини айымньыларыгар бириэмэ сабыдыала олус күүстээгин тута өйдүүгүн.

Үүнэр күүстээх колхозтаах
Иста-иста дирбийдин!
Муора күүһэ бааллардаах
Модун үлө нүгрийдин! — диэн күүпүүлүөт баара нэн
этэрбин толору кэрэнидиэн сөп.

Очотоогоу олох көрдөбүлүгөр аппагттиир не хо-
лоонноох фельетоннара, очеркалара «Эдэр басса-
бык», «Кыым» хаһыаттарга, «Хотугу сулус» аль-
манахха үгүстүк бөчөттөммиттэр эбит. Арааһа, су-
руйааччы М. Ф. Догордуурап ити кэмгэ айымныны
суруйуу кисталэнигэр үһүлүбүт буолуон сөп. Жур-
налистскай жанртан уус-уран айымныны айыы кар-
дийиһгар тийэ үүнүүтүгэр, туох төсхөлөөхтүк су-
руйарыгар сулу-иһи көрдөөлүнүн аҕабын быһыты-
нан суруйааччы бу сыллалдаары үлэлэрин ааттыах-
ха сөп эбит дигэн санаага калэтин. Бу көннөрү кү-
лүү-элэк өгөстөр, баары эрэ кырдыгынан ойуудуу
фельетоннар буолбатахтар, бэлэр үгүстэрэ сатири-
ческай не хоһоонноох, уус-уран айымныны килбэ кил-
тэх сиппэт-хоплут, олоххо баар тиичиһи өрүттэри
бэргэниһи көрдөрөр кэлээннэр. Онуоха Михаил Фе-
досеевич дьыи-сэргэ очотоогоу тылын-оһун, эгэти-
дээтэти таба тайаһан айымнылырыгар киллэрбитэ.
Суруйааччы ити кэмгэ айбыт «Көстүбэт Көстөкүүн»,
«Өмүһнээх Охонсоһой» дигэн, онтон да атын кэл-
сиппэнэр табылган айылтабыгдары кисталэһэ,
арааһа, ситиннэ сытар.

Михаил Федосеевич айылбаттан айдарылаах артист эбитэ үһү, дьоннор кэпсиктэллэринэн. Ону билгэтэр биир холобур баар. В. А. Протодьяконов — Кулантай Чурапчыга үл салаатын сэбиэдисэринэн үлэтин олорон Михаил Дорддуураптыын «Кулаах куурууга» диэн комедияны айбыттар. Ол комедия сурун оруолларын автордар бэйэлэрэ толорбуттар. Сырбай оруолун Михаил Федосеевич олус сатабыллаахтык оомпообутун дьон-сэргэ бийирээбитин туһунан поэт А. С. Бродников «Норуоттаах тахсыбыт таллаан» диэн ыстатыйатыгар суруйан турардаах. Кини өлбө. Михаил Дорддуурабы корреспондент быһытынан үтүктүн үрдүктүк сыаналаннаар холхоттаах суруйааччылар эскурияларыгар Москвада айар командировкага ыыппыттарын кэпсээбитэ. Ити дыһаан Саха АССР 10 сыла туһунан үөрүүгээхтик бэлэтээһининэн сибээстэн ыыыллыбыт эбит. Аҕа дойду Улуу сөрөтин сылларыгар Михаил Дорддуурап өстөөгү ыһаагар туһугар ыңыраар очеркалары, хобоннору бачээттэппитэ биллэр. Олорон бастыһылларын «Хотугу хотой», «Улуу тунах оһуоһа», «Диепр», «Саллаат суруга» диэннэрэ буолаллар.

Суруйааччы М. Ф. Добордуурап бөдөг сэлэннэрин
эриин көннүтэи суруйталаабыта. Маннаха иһин
олуе дьаныардаахтын Саха сирин тыатын сирин көн-
нүтэи олохун көрдөрөргө туруммута. Ол курдуи
«Аныгы Дойкууда» дии сэлэннэр курааны утары
охсуһуу экология өйууламмыта. Бу айымньыта

айында кубулгатынган тутулуга суох буолуу идеята өтүлүбүтэ. Айымныы сэнээринин ылбыта, Ону билгичи «Эдэр коммунист» хаһыат 1953 сыллаабы муус устар 22 күнүсүгө уюна «Хотугу сулус» сурунаалга 1953 сыллаабы 6-с нүөмүрүгө Н. Заболотнай «Айар үлэ маастарыстыбатын — үрдүн таһымына» диир ыстатыйаларын, билиэтэрииннэрин ааҕан билэбит. Олно суруулааччылар Д. Ниринин да, Н. Заболотнай да «Аныгы Лонкууда» үчүгэй да, итэҕэс да өрүттэрин сирдээхтик билиэтэбиттэр эбит.

М. Дождордуурал 1955 сыйлаахха «Александр Сергеев» дигн сайнз кинигээн бэзэттээн тахсыбыла. Бу айымны сабыылаах конкурсна биирбил бириэ миннэн бэлиэтэмнэ. Михаил Федосеевич литературнай конкурсна айымныыларын киллэртээбитэ бу эрэ буолбатах эбит. Эсэ 1936 сыйлаахха пьесаларга эмиз сабыылаах конкурсу биллэриндигитигэр 10 пьесаны, 8 драманы киллэрбит. Жюри бастакы бириэмийэни киннэхэ да биэрбэтэх. Иккинн Н. Е. Мординов—Анна Аччыгыйа «Туругурдун айэ», үсүһү Степан Ефремов «Хардыылар» дигн пьесаларыгар анаабыттар. Оттон М. Дождордуурал «Үөр буулаабыт» дигн пьесатын авторга көннөртөрө түһэн баран, көрдөрүүгэ туруорарга дигн быһаарбыттар. Бу туһунан И. М. Романов (кэлин исторический наука доктора, профессор) «Итоги конкурса на лучшую пьесу» дигн 1936 сыйлаахха муус устар 14 күнүгэр бэзэттэппит ыстатыйалар бэлиэтэзэбитин булан аахпытым. М. Ф. Дождордуурал драматург быһыытын билгинини ылытыа, арааһа, ситинни сараламмыт быһыылаах.

П. А. Ойуунускай аатынан Саха драматическай театрыгар 1958 сыллаахха М. Ф. Довордуурап «Айналдан» диэн трагедията туруута республика културнай олоҕор событтанан буолбута. Бу айымньы театр сценатыгар 150 төгүл турбутун, онтон утуусубуу «Айа эстинтэ» диэн пьесата, кэиники «Айталыына Куо» диэн драматическай олонхону суруйбат испитэ сиппэниэ хаалбытын туһунан поэт А. С. Бродников байэтин ыстатыйатыгар бэлэтээбитэ баар. «Айналдан» пьеса туруоруллуутун туһунан Г. Окороков «Сильнее смерти» диэн ыстатыйаны 1958 сыллаахха «Социалистическая Якутия» хайыат сэтимиэ 30 күнүсүөдэ нүөмэригэр суруйбут. Ита айымньы театрга-туруоруллуон арай итиннэ М. Довордуурап «Үс мөһөл» диэн Саха сиригэр граждандаскэй сэрии түрбүөннээх эпизодтарыттан ылан суруйбут көпсөмүрүнүн иинигэтэ 1957 сыллаахха тахсыбыта.

Кириайны үзэсгэр музейн М. Ф. Довордуурап 1952 сылтап директордаабыта. Чурапчы улуунун былыргытын олус үчүгэйдик билэр Михаил Федосеевич 1961 сыллаахха саллык ыарыыттан олобун 55-с ылысгар, апар үлэтин үтүнгэр сылдыан, күн сириттэн күрөммүтэ суруйааччы добоотторун, биир дойдулаахтарын улаханчык хомоллута. Ол эрэри табыарыстары кини айымныларын салгыы бөчээттээн таһаарыыга утумнаахтык үлэлээбиттэрин билиэттэр наада. Суруйааччы талыллыбыт айымнылары 1963 с. кэпсээннэре уонна сөһүннэре 1972 с. бөлөөттөн тахыллыбытара. Ону таһынан билигин кини олук ырытала илик баай архыптаах. Ол олус үтүс үлэни эрайар. Ону барытын сааһын тухары ыарыах, үрөбө суох кини агардас апар үлэбэ, төрөөбүт литературатыга үтүөбэ, сырдыкка талаһытыг күүһүгэр уйдарап суруйбута. Мин санаабар Михаил Довордуурап талыллыбыт айымныларын балачча толорутук, кэпсээннэрин, сөһүннэрин, драмаларын киллэрин туран, Петр Денисович Авикумов «Кытаастар ылымнар» дини аатынан 1987 сыллаахха халыг кинигэни таһаартарбытыгар бийиги, чурапчылар, улахан махталлаахпыт.

Суруйааччылар ийин аатын-суолун малдын көмүс-күүлөрү... Отутус сыллар бүтүүлэргэр сымнаада бадыллан хаайылла-сылдыбыт көмүгөр, көлүн ийини-ни сойуолаһааччылар М. Ф. Довордуурапка дымала тарйыһан народнай сууна килларбэттаригэр. Кыр-дык үтүс доҕоттордооҕо, 1955 сыллаахха нолхоттар темаларыгар үлэллэр суруйааччылар Бүтүй Союз-тааҕы субэ-муһнахтарыгар Саха сиреттэн делега-ция састаабыгар киирэн Москвада бари сылдыбыт-та уонна аһно Валентин Овечинна, Семен Бабава, Галина Николаевна көрсөн билсиптэ уонна кии-лэрдиин олүөр диэри доҕордосута.

Поэт, сэтгэвчин, драматург М. Ф. Додордуурап, элжитим хүрдүк, сажа уусуурап литературата сайдарыгтар-үүнэригтар нүүнүн-күдэжүн, длобурун-талаанын бнэрэн турал үдэлээбитэ. Бэйэтин кэмн арэбиан-ныбалзатын айымныларыгтар хаалларбыт кнфинэн буолар, соччонон нини суолтата, кэлэр өртүгэр үрдүү, нэрэтибэ түрүохтарл

Сэлэн ТУМАТ,
суруйлаачны

